

Pšír, Bedřich

O kulturní revoluci : (příspěvek k vymezení rozsahu a obsahu pojmu kulturní revoluce)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1959, vol. 8, iss. G3, pp. [5]-15

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111421>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH PSÍR

O KULTURNÍ REVOLUCI

(Příspěvek k vymezení rozsahu a obsahu pojmu kulturní revoluce.)

Pojmu kulturní revoluce se užívá v poslední době velmi často, a to v různém smyslu toho slova.

Vždycky se však kulturní revolucí rozumí nějaký *rychlý zvrát* v oblasti kultury a ideologie, nějaký *skok* od kulturní zaostalosti ke kulturní vyspělosti. Toto vymezení obsahu kulturní revoluce je ovšem velmi široké, a proto málo určité. Možno jím myslit analogický obsah, jako mají pojmy *technická, průmyslová* revoluce, možno jím označovat všechny změny, které byly v různých formách společenského vědomí způsobeny významnými objevy, novými díly, novými myšlenkami ve vědě, v umění, v literatuře, ve filosofii apod. Do pojmu kulturní revoluce se často také zahrnují nejrůznější — někdy vůbec všechny — úkoly kulturně výchovné, politickoideologické, osvětové a propagandistické. Tyto úkoly je však možno do kulturní revoluce zahrnout jen tehdy, mají-li revoluční charakter a slouží-li k plnění revolučních cílů, probíhají-li v etapě sociální revoluce.

Po právu lze kulturní revolucí nazývat jen velké převratné změny ve vědomí lidí, k nimž dochází v důsledku sociálních a ekonomických převratů ve společnosti, v období přechodu od jedné společenské formace ke druhé. Tu je možno mluvit o kulturní revoluci feudální, buržoasní a konečně socialistické. To znamená, že každá kulturní revoluce je součástí revoluce sociální.

V současné době je tedy třeba kulturní revoluci rozumět *jen* proces socialistické revoluce v oblasti kultury a ideologie.

V této souvislosti vyvstávají otázky rozsahu a obsahu socialistické kulturní revoluce. Je kulturní revoluce součástí socialistické revoluce již od jejího počátku? Když ne, tak kdy a za jakých podmínek vzniká? Kdy kulturní revoluce končí? Co je podstatou kulturní revoluce, co je jejím obsahem, jaké jsou její úkoly a cíle?

Na tyto otázky se pokusí odpovědět tento článek, a to letným pohledem na průběh kulturní revoluce v zemi, kde už skončila, tj. v Sovětském svazu, a v zemi, kde dosud probíhá ve své akutní fázi, tj. v naší vlasti.

O KULTURNÍ REVOLUCI V SSSR

Marxismus-leninismus učí, že každý třídní boj, každá revoluce, každá diktatura proletariátu probíhá ve všech základních společenských oblastech, tj. v politické i kulturně ideologické, více méně současně, a má proto i tři základní stránky svého boje, tj. politickou, ekonomickou a ideologickou. Tyto tři stránky revoluč-

ního boje tvoří jeden celek, neprobíhají však ve stejných etapách revoluce ve stejné intenzitě, nemají ve stejných etapách stejnou váhu, rovnocenný význam. Zpravidla je tomu tak, že v etapě nástupu revoluce vystupuje do popředí boj politický, jehož smyslem je dobytí moci. Po dobytí politické moci nabývá specifické váhy boj ekonomický, jehož cílem je realizovat politickou moc i v oblasti národního hospodářství a tím ji ekonomicky zabezpečit. Teprve po dobytí moci v oblasti politické a ekonomické nastupuje údobí intenzivního boje na poli kultury a ideologie. Průběh socialistické revoluce v Rusku to dosvědčuje.

V samých počátcích revolučního střetnutí ruského proletariátu s ruskou buržoasií nevystupuje kulturní problematika a ideologická činnost nijak do popředí. Ovšem už i tu se odehrávají zároveň s boji politickými prudké boje ideologické, v nichž jsou nejen odráženy a poráženy nepřátelské názory a ideje, ale v nichž se také sám proletariát poučuje a přesvědčuje o nutnosti a spravedlnosti svého boje a je tím účinně podporován. V určitých případech má tato forma boje dokonce zásadní význam.¹ V ideologickém boji jsou odhalováni oportunisté, zrádové revoluce, ideologickým bojem jsou získáváni noví spojenci dělnické třídy, přesvědčování váhavci a kolísavci.

Ovšem ideologický boj je v celém období dobývání moci tak těsně spjat s bojem politickým, že s ním vlastně zcela splývá. Nelze hovořit ani o relativně samostatné jeho úloze a existenci. Úměrně s úspěšným dovršováním bojů o politickou moc roste význam kulturně ideologické práce a ihned po dobytí moci nabývá svého specifického, relativně samostatného působení. Tu je třeba, aby diktatura proletariátu plnila všechny své funkce politické i hospodářskoorganizační a kulturně výchovné. Výrazně to vyjádřil V. I. Lenin ve své práci „Dětská nemoc »levičáctví« v komunismu“, kde charakterizuje diktaturu proletariátu jako „úporný boj, krvavý i nekrvavý, násilný i mírný, vojenský i hospodářský, *pedagogický* (podtrhl B. P.) i administrativní, proti silám a *tradicím* staré společnosti“. V téže práci formuluje Lenin i úkoly kulturně výchovné práce v tomto období: „Za diktatury proletariátu bude nutno převychovat milióny rolníků a drobných živnostníků, statisíce zřizenců, úředníků a buržoasních intelektuálů, podržovat je všechny proletářskému státu a proletářskému vedení, oprošťovat je od buržoasních zvyků a tradic.“

„... Je třeba převychovat, předělat, přetvořit buržoasní inteligenci, která pronikla do státního aparátu diktatury, kterou není možno vyhnat a vyhladit, nad kterou je třeba zvítězit.“ Bude třeba převychovat nejen buržoasní inteligenci, ale i „samy proletáře, kteří se svých maloburžoasních předsudků nemohou zhodití rázem, zázrakem, z příkazu matky boží, vydáním hesla, usnesením resoluce a vyhlášením dekretu, nýbrž jen v dlouhém a obtížném boji mas proti maloburžoasním vlivům jako masovému zjevu“.²

V. I. Lenin v těchto větách, napsaných v dubnu a v květnu 1920, i když se tu výslovně nezmiňuje o kulturní revoluci, výrazně postihl základní úkoly socialistické kulturní revoluce v sovětském Rusku i ukázal na způsoby jejich plnění. Převýchova pracujících mas, překonání ideologie buržoasní společnosti, převýchova staré a vytvoření nové inteligence, to jsou základní úkoly v oblasti kultury a ideologie. Jejich plnění nelze dosáhnout pouhým nařizováním, byrokratickým vydáváním dekretů, ale jen usilovnou, trpělivou a dlouhodobou politickovýchovnou prací. Aby tato práce mohla být v sovětském Rusku v tehdejší době úspěšně prováděna, bylo třeba především naučit masy rolníků a dělníků číst a psát. V. I. Lenin o tom mluví na II. všeruském sjezdu politickoosvětových pra-

covníků 17. října 1921: „... dokud se u nás v zemi vyskytuje takový zjev, jako je negramotnost, je příliš těžké mluvit o politické výchově. To není politický úkol, to je podmínka, bez které se nedá mluvit o politice. Negramotný člověk stojí mimo politiku; je třeba ho naučit nejdřív abecedě. Jinak neexistuje politika, ale jsou jedině pověsti, klepy, báchorky, předsudky, ale ne politika.“⁴³

Řešení úkolů kulturních a výchovných je proces složitější, obtížnější a déle trvající než řešení úkolů politických a ekonomických. „... kulturní úkol,“ praví Lenin, „nemůže být řešen tak rychle jako úkoly politické a vojenské. V době politické krise je možno zvítězit politicky i za několik týdnů. Ve válce se dá zvítězit za několik měsíců, ale na poli kultury se v takové lhůtě zvítězit nedá; podstata věci vyžaduje delší lhůty; v této delší lhůtě je třeba se přizpůsobit, rozpočítat svou práci a projevit největší houževnatost, vytrvalost a systematictost.“⁴⁴

Při tom ovšem je třeba postupovat nekompromisně, důsledně a bojově. Nikdy se nesmí ztráct ze zřetele vlastní cíl kulturně výchovné práce, který je vždy shodný s cílem politickým i ekonomickým: upevnění moci diktatury proletariátu, vítězství socialismu. *Otázka moci* je základní otázka každé socialistické revoluce; je-li ústrojnou součástí socialistické revoluce i revoluce kulturní, pak i ona musí pomáhat upevňovat moc proletariátu. Ovšem svým způsobem a svými prostředky, které se liší od způsobů a prostředků boje politického a hospodářského. V politice a ekonomice je v jistých případech možno i nutno užívat nařízení, výnosů, dekretů a organizačně technických opatření, které mají zajistit plnění dekretů, výnosů a nařízení. V oblasti kultury a ideologie je však třeba vždy především užívat vzdělávání, poučování, přesvědčování, výchovy. Už v samém dílčím výčtu těchto metod a prostředků je ovšem třeba vidět jejich vzájemnou souvislost, jednotu i podmíněnost. Nelze udržet a upevnit ani politickou, ani hospodářskou moc proletariátu bez vysoké jeho kulturní úrovně, nelze dosáhnout vysoké kulturní úrovně proletariátu bez předchozího dosažení moci politické i hospodářské. Jde o to, aby se správně rozpoznávalo, kdy a kde je možné a nutné přednostně uplatňovat a používat těch nebo oněch prostředků a metod třídního boje.

Kulturní a ideologické formy boje vystupují tedy do popředí až po dobytí moci v oblasti politiky a ekonomiky. V tomto období pak nabývají relativně samostatného postavení a působení, v tomto období lze mluvit o kulturní revoluci jako o součásti socialistické revoluce. I V. I. Lenin tak činí ve svém známém článku „O družstevnictví“ z ledna 1923: „Dnes můžeme právem říci . . ., že se od základů změnilo celé naše nazírání na socialismus. Tato základní změna tkví v tom, že dříve jsme hlavní důraz kladli a museli klást na politický boj, na revoluci, na dobytí moci atd. Nyní se těžiště naší činnosti mění tak, že se přesunuje na pole pokojné organizační „kulturní“ práce. Řekl bych, že se těžiště naší práce přesunuje na pole šíření kultury, kdyby tu nebyly mezinárodní vztahy, kdybychom nemusili bojovat za své postavení v mezinárodním měřítku. Ponecháme-li však tuto věc stranou a omezíme-li se na vnitřní ekonomické vztahy, pak těžiště práce u nás opravdu spočívá v šíření kultury.“ A dále pokračuje: „Naši odpůrci nám nejednou vytýkali, že se pouštíme do nerozvážného zavádění socialismu v zemi, která není dost kulturně vyspělá. Zmýlili se však v tom, že jsme nezačali z toho konce, jak to mělo být podle teorie (všelijakých pedantů), a že politický a sociální převrat u nás byl předchůdcem onoho kulturního převratu, oné kulturní revoluce, před kterou přece jen nyní stojíme.“

Nám nyní postačí tato kulturní revoluce, abychom se stali úplně socialistickou zemí, ale tato kulturní revoluce nám působí nesmírné obtíže jak čistě kulturního rázu (neboť jsme negramotní), tak rázu materiálního (neboť k tomu, abychom byli kulturní, je zapotřebí určitého rozvoje materiálních prostředků, je zapotřebí jisté materiální základny).“⁵

Tu je tedy začátek onoho revolučního procesu, který ve svém dovršení znamená zásadní převrat v kultuře a ideologii, onen skok od kulturní zaostalosti mas k jejich kulturní vyspělosti, přetvoření kultury buržoasní v kulturu socialistickou, přerod společenského vědomí starého, kapitalistického v nové, socialistické. V tomto období vystupuje na přední místo organizování a šíření kultury a osvěty, provádění kulturní revoluce jako integrální součásti revoluce socialistické, která může být dokončena, jen bude-li současně i dovršena revoluce kulturní.

Je přirozené, že ani v tomto období, ani nikdy jindy, nemůže být kulturní revoluce považována za zcela autonomní oblast ve společenském dění. Její relativní samostatnost spočívá v tom, že má svůj zvláštní obsah, své specifické úkoly, k jejichž plnění přistupuje svými specifickými metodami a prostředky. Souvislost kulturní revoluce s ostatními stránkami socialistické revoluce je dána především tím, že je přímo podmíněna bojem politickým i ekonomickým, že jejím východiskem jsou úspěchy v oblasti materiálně výrobní základny. Jejím smyslem pak je všemi svými specifickými prostředky a metodami politické a hospodářské výtobytky co nejúčinněji podporovat a na jejich základě upevňovat, prohlubovat a rozšiřovat socialistické zřízení až do konečného vítězství socialismu ve všech oblastech společenského života.

Specifické úkoly kulturní revoluce jsou určovány zvláštními potřebami té nebo oné země, toho nebo onoho stupně jejího kulturního rozvoje a tvoří ve svém souhrnu její celkový obsah. I ten se tedy stanoví, pozměňuje a doplňuje podle historických a sociálních podmínek příslušné země, podle politických a ekonomických potřeb příslušného období. Podstata kulturní revoluce zůstává však ve všech zemích i ve všech vývojových fázích socialistické revoluce táž: demokratizací a socializací kultury a duchovním přerodem většiny lidu na základě vědeckého světového názoru dovršit socialistickou revoluci i v oblasti kultury a ideologie. To znamená přispívat k tomu, aby socialismus zvítězil nad kapitalismem, aby nabyl všeobecné moci ve všech společenských oblastech. V tom smyslu je otázka moci — hlavní otázka revoluce — též otázkou revoluce kulturní jako její neoddělitelné součásti.

V SSSR tento boj o moc v oblasti kultury a ideologie začínal bojem s negramotností širokých mas pracujících, především rolníků a příslušníků neruských národností, a končil úspěšným úsilím o bratrské sepětí všech národů Sovětského svazu a o vytvoření morálně politické jednoty všeho lidu. Zavedení všeobecné školní povinnosti, rozšíření návštěvní školní doby z původních čtyř let na sedm roků, velkolepá výstavba nových školních budov pozvedaly mocně kulturní úroveň sovětského lidu. Počet žáků na školách obecných a středních činil v Rusku v roce 1914 celkem 8 miliónů, v roce 1936 vzrostl na 28 miliónů; počet vysokých školáků vzrostl ze 112.000 v roce 1914 na 542.000 v roce 1936. Za dvacet let po Velké říjnové socialistické revoluci bylo postaveno více školních budov než předtím v Rusku za 200 let. Nejen však počet nových vzdělávacích zařízení je charakteristický znak tohoto rozmachu kulturní revoluce, ale i jejich duch. Všude se klade veliký důraz na ideovou socialistickou výchovu, všude se učí marxismu-leninismu jako ideovému základu veškeré výuky a výchovy. Zvláštní péče

byla věnována vysokým školám, které měly vychovat novou socialistickou inteligenci z lidu vzešlou a s lidem spjatou. Na prvním místě šlo o inteligenci technickou. Proto byl rozšiřován počet vysokých škol, především technických, proto také byl zaveden třídní výběr posluchačů. Na vysokých školách technických bylo přijímáno 70 % studentů z řad dělnické třídy, na vysokých školách zemědělských 75 % studentů z řad rolníků a dělníků, na pedagogických a lékařských školách 60 %, na uměleckých 50 %, a to proto, aby dělnický živel pronikl do všech oborů kultury a nabyl v nich převládajícího postavení. Zároveň s bouřlivým rozvojem školství a školního vzdělání pracujících mas se revolučně rozvíjely všechny obory nové sovětské vědy, všechny druhy nového sovětského umění.⁶ Sovětská věda a sovětské umění, přerozoujíce se v aktivní faktory socialistické kultury, pomáhaly účinně plnit základní úkoly kulturní revoluce: přibližovaly kulturu lidu a rozšiřovaly vliv a působnost vědeckého světového nazírání. Komunistická strana Sovětského svazu zapojovala do kulturního boje také všechny masové organizace, Komsomol a odbory a pomáhala zakládat a rozvíjet různé kulturně výchovné organizace a instituce, jako je např. Všesvazová společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí.

Díky tomuto revolučnímu společnému úsilí všech složek kultury a výchovy byly v necelých třech pětiletkách překonány všechny překážky a obtíže a základní úkoly kulturní revoluce byly splněny. XVIII. sjezd VKS(b) konaný v březnu 1939 mohl konstatovat, že socialistická revoluce je dovršena ve všech oblastech, tedy i v oblasti kultury a ideologie. Toto konstatování mohlo být proslouveno na podkladě analýzy třídní, politické a ekonomické situace, jak ji provedl XVIII. sjezd. Souhrnně to vystihuje ta část resoluce XVIII. sjezdu, která byla přijata k referátu A. Zdanova a která uvádí změny ve stanovách VKS(b):

„Vítězství socialismu v SSSR zajistilo vládu socialistické ekonomiky. Se zásadními změnami v oblasti ekonomiky SSSR změnilo se i třídní složení obyvatelstva SSSR. V letech socialistické výstavby byly zlikvidovány všechny vykořisťovatelské živly: kapitalisté, obchodníci, kulaci, spekulanti. Pracující SSSR — dělníci, rolníci a inteligence — se v letech socialistické výstavby velmi změnili.

Od základu se změnila dělnická třída, která se stala třídou naprosto novou, osvobozenou od vykořisťování, třídou, která zlikvidovala kapitalistický systém hospodářství a nastolila socialistické vlastnictví výrobních prostředků.

Od základů se změnilo rolnictvo a stalo se z něho rolnictvo naprosto nové, osvobozené od veškerého vykořisťování, rolnictvo v převážné většině kolechozní, jež svou práci a blahobyt zakládá nikoli na hospodářství osobním, na individuální práci a zaostalé technice, nýbrž na vlastnictví kolektivním, na kolektivní práci a moderní technice.

Změnila se inteligence, z níž se převážně stala inteligence naprosto nová, všemi svými kořeny spjatá s dělnickou třídou a rolnictvem. Sovětská inteligence, to jsou věcerejší dělníci a rolníci a synové dělníků a rolníků, kteří zaujali vedoucí místa. Sovětská inteligence neslouží kapitalismu jako stará inteligence, nýbrž socialismu a je rovnoprávným členem socialistické společnosti.

Třídní hranice mezi pracujícími SSSR se takto stírají, padají a stírají se hospodářské i politické rozpory mezi dělníky, rolníky a inteligencí. Vytváří se základ morálně politické jednoty sovětské společnosti.⁷ V tomto obsírném citátu jsou obsaženy všechny podstatné znaky dovršení socialistické revoluce v celém jejím rozsahu. Jsou to tyto jevy: vláda socialistické ekonomiky, přeměna uhněteného proletariátu ve vládnoucí dělnickou třídu a soukromě hospodařícího rolnictva

ve třídu rolnictva kolchozního, převýchova staré a vytvoření nové socialistické inteligence, setření třídních hranic mezi pracujícími a položení základu morálně politické jednoty všeho lidu.

Dosažením těchto cílů byla dokončena socialistická revoluce i v oblasti kultury a ideologie. Socialistické zřízení je zajištěno politicky a hospodářsky, ale i kulturně a ideologicky. Nastává období postupného přechodu od socialismu ke komunismu. Je samozřejmé, že dovršením socialistické revoluce i v kultuře a v ideologii nekončí politickovýchovné a kulturně osvětové úkoly. Je samozřejmé, že vzestup kulturní úrovně není ukončen (to nikdy nebude), že duchovní přerod všeho lidu na základě marxismu-leninismu není dokonán.

Je prostě ukončena jedna z etap společenského vývoje, v níž prudký vzestup kulturní úrovně pracujících probíhal náhlým zvratem, revolučně; v níž buržoasní kultura se v procesu revoluce samé přetvářela v kulturu socialistickou, stará inteligence se přeformovávala v inteligenci novou, všechen pracující lid se převychovával z vykořisťovaného a ovládaného proletáře ve svobodnou a vládnoucí třídu. V následující etapě přechodu od socialismu ke komunismu nebude už proces kulturně výchovné a politickoosvětové práce probíhat formami náhlých zvrátů, ale formami postupného přechodu.

Proto se na XXI. sjezdu KSSS už nemluví o kulturní revoluci, ačkoli otázkám rozvoje kultury a ideologie, výchovy a výuky tu byla věnována zvýšená péče a pozornost, a to jak v projevu s. Chruščova, tak i v četných diskusních příspěvcích. Právě na tomto sjezdu byly vytyčovány nové úkoly v oblasti kultury a výchovy pro období přechodu ke komunismu. V usnesení XXI. sjezdu se zjišťuje, že ideje marxismu-leninismu ovládly masy, že při budování komunismu společně s rozvojem výrobních sil roste kulturní úroveň, se zásadními změnami v materiální výrobě se přetváří také veškerý duchovní život společnosti, mění se sám člověk, prohlubuje se a upevňuje jeho komunistický světový názor. To vše se neděje však živelně, samočinně. K tomu je třeba vyvíjet usilovnou a soustavnou ideologicky výchovnou a kulturně osvětovou práci. Jejím cílem je stále zvyšovat komunistické uvědomění lidu, vytvářet nového člověka v duchu kolektivismu, lásky k práci, socialistického vlastenectví a internacionalismu, prostě v duchu všech ušlechtilých zásad komunistické morálky. Je třeba spojovat výchovu mladé generace s prací ve výrobě, je třeba mít stále na zřeteli ony *objektivní* předpoklady komunismu, tj. dosažení obrovského růstu výrobních sil a zvyšování ekonomického potenciálu země, zároveň se *subjektivními* předpoklady komunismu, tj. s úplným překonáním přežitků kapitalismu ve vědomí lidí.⁸

Souhrnně vyjádřeno: cílem ideologické práce v období budování socialismu byla převýchova lidí na základě procesu vytváření socialistických výrobních vztahů, cílem ideologické práce v období přechodu ke komunismu je pak vlastní komunistická výchova v procesu rozvoje komunistických výrobních vztahů.⁹

O KULTURNÍ REVOLUCI V NAŠÍ VLASTI

Mnohé z těchto úkolů ideologické a kulturně výchovné činnosti, které se v SSSR plní v současné době, tj. v údobí přechodu od socialismu ke komunismu, tedy po dovršení socialistické revoluce i v oblasti kultury a ideologie, jsou usnesením XI. sjezdu KSČ zařazovány do úkolů kulturní revoluce v naší zemi, tedy do doby dovršování socialismu. Jsou to zejména úkoly spojené s výchovou ke

komunistické morálce, s bojem za překonání vlivů buržoasní ideologie a s rozšiřováním komunistických idejí do nejširších vrstev lidu, jakož i úkoly vyplývající z nutnosti spojení školní výuky s výrobní praxí. (Viz: Usnesení XI. sjezdu KSČ, Nová mysl, zvláštní číslo 1958, str. 237.) Není to nějaké předstihování vývoje? Není. To je jen dokladem toho, „že země socialismu při úspěšném využívání možností, spočívajících v socialistickém zřízení, budou více či méně současně přecházet do vyšší fáze komunismu“ (S. N. Chruščov, NM, zvl. č. 1959, str. 170.)

Naše kulturní revoluce vzniká a rozvíjí se za podstatně jiných historických, sociálních i ekonomických podmínek, než tomu bylo v Sovětském svazu. Především musíme mít na mysli, že vzniká i probíhá až po úplném uskutečnění socialistické revoluce, po dovršení výstavby socialismu v SSSR. Zvláštnosti naší kulturní revoluce, vyplývající z vysokého stupně rozvoje kapitalismu v naší zemi i z poměrně vysoké vzdělanostní úrovně našeho pracujícího lidu, jsou obecně známy z početných stranických projevů a materiálů.¹⁰ Tyto zvláštnosti, odpovídající historickému vývoji naší vlasti a jejím specifickým podmínkám, dávají naší kulturní revoluci poněkud odlišný rozsah i obsah.

Pokud se týče jejího rozsahu, myslím, že její počátek můžeme spatřovat už v období vítězství naší národní a demokratické revoluce. Jako v ní byly obsaženy prvky revoluce socialistické, tak spolu s nimi byly v ní i prvky socialistické kulturní revoluce. Jak přerůstala naše národní a demokratická revoluce v socialistickou, tak se i rozvíjely prvky socialistické kulturní revoluce jako organické součásti prvků socialistické revoluce.

To vyplývá i z charakteru a forem bojů naší národní a demokratické revoluce v letech 1945—1948. Boj o moc tu neprobíhá ve formě občanské války, ani ozbrojeným násilím. Má převážně formu politikopropagandistickou, kulturně ideologická problematika je tu rovnocenná s otázkami politickými a ekonomickými a je možno ji označit jako relativně samostatnou stránku třídního boje v tomto období. Přerůstání národní a demokratické revoluce v oblasti kultury a ideologie v revoluci socialistickou bylo umožněno hned v počátcích tím, že dělnická třída, vedená revoluční KSČ, dosáhla akční jednoty, stala se vedoucí silou v naší Národní frontě a zabezpečila si rozhodující podíl na státní moci. Působením pevně a den ze dne mohutnějící naší strany se vytvářel svazek dělnictva s rolnictvem, rychle se rozvíjel diferenciatní proces v maloburžoasii a inteligenci, revolučním tempem se vyvíjelo politické uvědomění lidu. Proto už v tomto období lze mluvit o kulturní revoluci v naší zemi.

Proto také Košický vládní program mohl obsahovat takové úkoly v oblasti kultury, které se i dnes ještě zahrnují do obsahu kulturní revoluce. V XV. kapitole tohoto programu se výslovně uvádí toto: „Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožněním co nejširším prstům přístupů do škol a k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.“ To přece není jen nějaké doplňování nebo reformování předmnichovského přístupu ke vzdělání lidu, to je požadavek vyjadřující revoluční přeměnu kulturního programu buržoasního Československa. To je i počátek soustavného přibližování kultury všemu našemu lidu. V Košickém programu je určena i směrnice, již se mají přeměny v kultuře a v ideologii řídit: „Vše bude prováděno v duchu pokrokovém, lidovém a národním, v čemž příkladem budou velcí naši

klasikové, kteří vytvářejíce kulturu nejvyšší úrovně, vytvořili ji hluboce lidovou a národní.“

I když se tu nemluví o socialistickém duchu, o socialistické kultuře — v r. 1945 nebylo možné klást požadavek socialistické kultury —, je tu zcela zřejmý základ, na kterém se začíná socialistická kultura rozvíjet. Jsou to vyzdviženy naše pokrokové národní a lidové tradice, hovoří se tu o „kultuře nejvyšší úrovně“, která byla vždy hluboce lidová a národní a na níž jedině může být stavěna kultura nová, socialistická.

Na VIII. sjezdu KSČ (28.—31. března 1946) soudruh Václav Kopecký ve svém projevu formuloval úkoly kulturní revoluce zcela v duchu Košického programu a ukázal na nutnost nepřetržitého přerůstání revoluce demokratické v socialistickou: „... jest naším úkolem starati se o to, aby ty mohutné síly, které tak daleko přivedly národní a demokratickou revoluci, nebyly tříštěny a ochromovány . . . , nýbrž aby se staly pákou ve směru dalšího hospodářského a sociálního pokroku, ve směru socialismu.“¹¹ A pro ideologickou práci s. Kopecký dal v téměř referátu takovou instrukci: „Ano! Dialektický materialismus je naším světovým názorem, je vědeckým světovým názorem a je povolán státi se světovým názorem všech vzdělaných pokrokových lidí. Budeme proto dialektický materialismus propagovat a budeme mu dobývat vstup i do oficiálních vzdělávacích učilišť, do škol, na universitu, do vědeckých laboratoří i do osvětové služby československé armády.“¹² Je třeba ovšem si připomenout, že to mluvil s. Kopecký jako funkcionář KSČ na jejím sjezdu. Zároveň však třeba vidět, že KSČ byla v té době vedoucí silou naší Národní fronty, našich masových organizací, že měla převahu i v početných orgánech státního aparátu. A to bylo hlavní: program KSČ byl programem všeho pracujícího lidu, zvlášť po volbách v r. 1946. Proto také očisťování různých kulturních zařízení od fašistů a kolaborantů, jakož i jejich zestátnění pokračovalo velmi rychle. Bylo započato hned se znárodněním průmyslu a do státního vlastnictví byly převedeny instituce, jako Československý rozhlas, film (výrobní ateliéry i kina), gramofonový průmysl. Zestátněna byla tehdy i Česká filharmonie a pod státní kontrolu a regulaci se dostala nakladatelská činnost, knižní trh i tisk.

To je důkaz revolučního nástupu k vytvoření základů socialistické kultury a ideologie ihned po politickém, mravním a ideologickém krachu české buržoasie, to je naše československá cesta přerůstání národní a demokratické revoluce v oblasti kultury a ideologie v revoluci socialistickou.

Vítězný únor 1948 znamenal historické rozhraničení třídního charakteru i v kultuře, výchově a ideologii. Sjezd národní kultury (11. dubna 1948) a IX. sjezd KSČ (25.—29. května 1949) stojí na prahu velkorysého procesu socialistické revoluce v myslích lidí. Jeho úkolem je nahradit ve vědomí lidí starý světový názor, odpovídající zájmům kapitalismu, světovým názorem dělnické třídy, marxismem-leninismem, odpovídajícím zájmům všech pracujících. Zdeněk Nejedlý na IX. sjezdu KSČ prohlásil: „Ideologickou základnou veškeré naší výchovy samozřejmě musí být marxismus-leninismus jako jediná pravdivá nauka, jež proto musí proniknout do všech našich škol.“¹³ To, co ideolog strany V. Kopecký na VIII. sjezdu kladl jako postulát strany, to na IX. sjezdu KSČ ministr školství Zdeněk Nejedlý vyhlásil jako vládní opatření. A Kl. Gottwald vyslovil na téměř sjezdu další základní požadavek kulturní revoluce: „... pro budování socialismu si musí pracující lid vytvořit a vychovat vlastní inteligenci, pocházející z jeho středu a s ním třídně a ideologicky spjatou. Budeme proto dále rozšiřovat

siť škol a kursů, v nichž schopní a nadaní dělníci a rolníci synové a dcery budou urychleně se školit, aby mohli zaujmout odpovědná místa v hospodářství, ve veřejné správě, ve sboru národní bezpečnosti, armádě a ve veřejném životě vůbec.“¹⁴ IX. sjezd KSČ vytyčil tak plnění úkolů zplna socialistických. Školy, výchova i výuka, osvětová zařízení i jejich činnost, kulturní organizace a všechny složky Národní fronty jsou Komunistickou stranou Československa vedeny k jedinému cíli: k budování socialismu ve všech oblastech společenských. Proto se začíná regulovat výběr studentů na odborné, střední a vysoké školy, proto se organizují školy a kursy pro nadané dělníky, proto se postupně obsazují odpovědná místa v oblasti kultury osobami věrnými a oddanými věci lidu a národa. Končí proces přerůstání revoluce národní a demokratické v socialistickou i v oblasti kultury a ideologie, začíná období socialistické revoluce také v této oblasti. Vládnoucí ideologií se stává ideologie dělnické třídy, buržoasní kultura ztrácí poslední opěrné body, které si udržovala s pomocí některých činitelů v Národní frontě. Akční výbory Národní fronty dovedly po Únoru postupně odstranit z vedoucích míst reakční činitele, kteří až dosud bránili vytváření socialistické kultury a ideologie více méně legálně. I toto získání mocenských pozic v oblasti kultury je charakteristický znak a akt socialistické kulturní revoluce.

V následujících necelých deseti letech jde o upevňování a posilování těchto pozic, o získávání a výchovu kulturních pracovníků stojících na straně dělnické třídy a o převýchovu lidu v duchu socialismu.

Na XI. sjezdu KSČ (18.—21. června 1958) mohl s. Antonín Novotný ve zprávě o činnosti ÚV KSČ konstatovat, že byl v podstatě splněn první základní úkol kulturní revoluce, tj. přiblížení kultury lidu: „Využili jsme tu našich velmi příznivých podmínek. Provedli jsme důkladnou demokratizaci školství, zajistili lidu právo na vzdělání, dali škole nový, socialistický obsah. Rozšířili jsme podstatně možnosti dalšího vzdělání pracujících a dokořán otevřeli jim přístup ke kultuře.“ Zároveň s. Novotný ukázal, že „v nynějším období vystupuje do popředí zejména druhý základní úkol kulturní revoluce, totiž překonat vliv buržoasní ideologie a všude rozšířit působení našich komunistických idejí“.¹⁵

Splnění tohoto úkolu kulturní revoluce je pojato do programu dovršení výstavby socialismu v naší vlasti, který vytyčil XI. sjezd naší strany, a bude dokončeno více méně současně se splněním hlavních bodů tohoto programu, tj. 1. s dosažením rozhodujícího vítězství socialistických vztahů i tam, kde dosud má jistou váhu malovýrobní způsob hospodaření; 2. s odstraněním zbytků antagonistických tříd; 3. s dalším mohutným rozvojem výrobních sil; 4. s dalším zdokonalením naší socialistické demokracie; 5. s prohloubením morálně politické jednoty lidu v duchu marxismu-leninismu.

Je ovšem nutno vidět rozsáhlost a složitost tohoto úkolu kulturní revoluce. Jeho podstatou je uskutečnit přerod v myslích lidí od maloburžoasního demokratismu a nazírání k socialistickému vidění skutečnosti, překonávání pozůstatků individualistické, egoistické buržoasní morálky a výchova člověka budoucnosti, člověka s komunistickou morálkou. Nelze se domnívat, že tento ideologický výchovný proces bude možno prohlásit za definitivně ukončený s ukončením období kulturní revoluce. To by bylo metafyzické absolutizování, to žádný revoluční zvrat ve vědomí lidí nemůže způsobit. To je úloha dlouhodobého výchovného procesu, a ne úkol revoluce v oblasti ideologie. Jejím cílem je „překonat vliv buržoasní ideologie a všude rozšířit působení našich komunistických idejí“. To znamená vymanit z ideologického a politického vlivu ty vrstvy našeho obyvatel-

stva, hlavně maloburžoasie a části inteligence, které dosud podléhají iluzím buržoasní demokracie, které dosud nechápou úlohu dělnické třídy, vedoucí funkci KSC v naší společnosti, postavení SSSR v mezinárodním revolučním hnutí apod. Plnit úkoly kulturní revoluce dále znamená soustavně vést k socialistickému vztahu k práci, k vlastnictví, ke kolektivismu, tak jak se už dnes konkretizují tyto nové vztahy v úsilí pracujících o vytváření brigád socialistické práce.

Dovršením socialistické revoluce v oblasti kultury a ideologie nebudou tedy splněny všechny kulturně výchovné úkoly, jejichž vytyčení a plnění je už nutné v tomto období. Budou však vytvořeny předpoklady a podmínky k tomu, aby velká většina pracujících byla připravena k přechodu do komunismu. Nebude už soukromovlastnických prvků v ekonomické základně, budou zlikvidovány antagonistické třídní vztahy, vliv buržoasní ideologie nebude se moci opírat o žádné přežívající instituce u nás. Rozvoj výrobních sil bude postupně vytvářet základnu ke stírání hlavních rozdílů mezi prací tělesnou a duševní, všestranný rozvoj kultury na vesnicích bude pomáhat k likvidování podstatných rozdílů mezi venkovem a městem. Nová socialistická inteligence bude v těsném spojení s dělníky a rolníky, kultura bude sloužit věci socialismu. Bude uskutečněna morálně politická jednota lidu.

To bude období dokončování naší socialistické revoluce v oblasti kultury a ideologie, období dokončování naší kulturní revoluce a zároveň také období nástupu k postupné přeměně socialismu v komunismus.

P o z n á m k y

¹ Např. v srpnu 1917 dovedli delegáti ozbrojených dělníků v Petrohradě, vyslaní k „divoké divisi“ generála Krymova, přesvědčit vojáky této divise, že celá Kornilovova akce je škodlivá a nespravedlivá, a odvrátili je od útoku na Petrohrad.

² Citováno podle Lenina, VS II, str. 617 a 618.

³ Lenin, Spisy, sv. 33, str. 70.

⁴ Tamtéž, str. 71.

⁵ Lenin, Spisy, sv. 33, str. 472—473.

⁶ O této části kulturní revoluce jsou velmi obsáhlé údaje v knize M. Kima „Komunističeskaja partija — organisator kulturnoj revolucii v CCCP“, Gospolitizdat, Moskva 1955, str. 228—318, a v knize Zd. Nejedlého „Dějiny Sovětského svazu“, Orbis, Praha 1950, str. 156—177.

⁷ KSSS v resolucích a usneseních, III, str. 311, čes. vyd.

⁸ Nová mysl, zvláštní číslo, 1959, str. 482.

⁹ Viz: *Ilijev*, XXI. sjezd KSSS a některé otázky ideologické práce v čas. *Kommunist*, 1959, č. 2, str. 30.

¹⁰ Srov. např.: *J. Hendrych*, „O některých otázkách ideologické práce strany na vysokých školách“, z 14. II. 1958; *Fr. Todt*, „O úkolech v boji za dovršení kulturní revoluce u nás“, ÚV KSC, 1958; referát Jana Štěpánka „Za dovršení kulturní revoluce“ na I. sjezdu Odborového svazu zaměstnanců školství, vědy, umění a tisku v březnu 1959; hlavně pak materiály XI. sjezdu KSC.

¹¹ Protokol VIII. sjezdu KSC, str. 116.

¹² Tamtéž, str. 118.

¹³ Protokol IX. sjezdu KSC, str. 327.

¹⁴ Tamtéž, str. 103.

¹⁵ Nová mysl, zvláštní číslo 1958, str. 49.

О КУЛЬТУРНОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Культурная революция является внезапным переворотом в области культуры и идеологии, скачком от низшей ступени культуры и идеологии к высшей ступени. Она всегда является составной частью революции социальной, так как культура и идеология никогда не образуют самостоятельной области в общественном развитии. Внезапный переворот в культурном уровне народа и идеологическое перерождение в его мышлении имеют корни

в политических, социальных и экономических изменениях и их можно считать сущностью культурной революции.

Объем и содержание культурной революции зависят от специфических условий исторического и социального развития той или другой страны, от характера и темпов развития социалистической революции, то нужд, вытекающих из необходимости укрепления, распространения и завершения социализма. Ее началом можно считать те этапы социалистической революции, когда вопросы культуры и идеологии являются относительно самостоятельными и решение их массами оказывается необходимым для завершения социалистической революции. Окончание ее относится всегда к тому же этапу, что и завершение строительства социализма.

Дальнейшее развитие в области культуры и идеологии не является более процессом внезапных переворотов, а постепенным развитием всех форм общественного сознания.

Перевела Н. Куршова

ÜBER DIE KULTURREVOLUTION

Die Kulturrevolution ist eine stürmische Umwälzung auf dem Gebiete der Kultur und Ideologie, ein Sprung von einer niedrigeren zu einer höheren Stufe der Kultur und Ideologie. Sie ist ein ständiger Bestandteil der sozialen Revolution, denn Kultur und Ideologie bilden niemals eine völlig selbständige Sphäre der gesellschaftlichen Entwicklung. Dieser plötzliche **Umschwung im kulturellen Bewußtsein** des Volkes und die ideologische Umstellung seines Denkens wurzelt in politischen, sozialen und ökonomischen Veränderungen und kann als **Wesenszug** der Kulturrevolution bezeichnet werden.

Umfang und Inhalt der Kulturrevolution werden bestimmt durch die spezifischen Bedingungen der historischen und sozialen Entwicklung dieses oder jenes Landes, durch Charakter und Tempo der Entwicklung der sozialistischen Revolution und durch die Notwendigkeit, den Sozialismus zu festigen, zu verbreiten und zu vollenden. Ihr Anfang kann in jene Etappe der sozialistischen Revolution gesetzt werden, in der Fragen der Kultur und Ideologie relativ selbständig erscheinen und von den Massen gelöst werden müssen, soll die sozialistische Revolution vollendet werden.

Die Weiterentwicklung auf dem Gebiete der Kultur und Ideologie ist kein Prozeß sprunghafter Umwälzungen, sondern eine stufenweise Entwicklung aller Formen des gesellschaftlichen Bewußtseins.

Übertragen von Rudolf Merta